

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-57>

УДК 338.005: 633.1:631.53.01

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАСІННИЦЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

IDENTIFICATION OF FACTORS FOR FORMING THE SEED ENTERPRISES' ECONOMIC POTENTIAL

Орлов Віталій Володимирович
кандидат економічних наук, докторант,
Державний біотехнологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3521-8790>

Orlov Vitalii
State Biotechnological University

Статтю присвячено обґрунтуванню теоретичних засад ідентифікації факторів формування економічного потенціалу насінницьких підприємств як важливої складової розвитку аграрного сектора економіки та забезпечення продовольчої безпеки. Визначено, що економічний потенціал формується під впливом низки факторів, що обумовлюють його розвиток та впливають на ефективність господарювання та мають враховувати галузеву специфіку функціонування підприємства. Проаналізовано теоретичні погляди науковців на теоретичні засади системної ідентифікації впливу факторів на економічний потенціал насінницьких підприємств. Поглиблено теоретичні засади диференціації факторів формування економічного потенціалу з їх поділом на фактори внутрішнього і зовнішнього середовища, які перебувають під впливом інституційного середовища держави, конкурентів, стратегічних та тактичних ризиків і загроз мінливого конкурентного середовища функціонування насінницьких підприємств.

Ключові слова: економічний потенціал, насінницькі підприємства, фактори, мінливе конкурентне середовище, аграрний сектор, насінництво, бізнес-середовище.

One of the primary chains in the effective development of plant-growing is seed production, which ensures the production of high-quality seed material and produces high yields of agricultural crops. The final results of plant-growing efficiency as a whole depend on the level of return on the economic potential of seed enterprises. It was determined that "economic potential" is a complex and multi-component economic category, which embodies integral substantive attributes related to the return of resources, abilities, competences and opportunities of business entities to effective development and strengthening of competitive advantages. It was established that the economic potential is formed under the influence of a number of factors that determine its development and affect the efficiency of management. The article is devoted to the substantiation of the theoretical foundations of the identification of factors for the formation of the economic potential of seed enterprises as an important component of the development of the agrarian sector of the economy and ensuring food security. It has been proven that the structuring of the components and factors of the formation of economic potential is the basis of a systematic approach to its management, as well as the basis for substantiating forecasts and the main performance indicators of seed enterprises in conditions of uncertainty and variability of the competitive environment. At the same time, mechanisms for managing economic potential should be based on the concept of its development in the space of risks, threats and opportunities of the external and internal environment. The theoretical views of scientists on the theoretical foundations of the systematic identification of the influence of factors on the economic potential of seed enterprises are analyzed. The theoretical principles of differentiation of the factors of formation of the economic potential of the enterprise with their division into factors of the internal and external environment, which are under the influence of the institutional environment of the state, competitors, strategic and tactical risks and threats of the changing competitive environment of the functioning of seed enterprises, are deepened.

Keywords: economic potential, seed enterprises, factors, changing competitive environment, agricultural sector, seed production, business environment.

Постановка проблеми. Аграрний сектор – стратегічно важлива галузь національної економіки України, запорука забезпечення продовольчої безпеки та експортних надходжень. Завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам галузь рослинництва є традиційною складовою агропромислового комплексу України, забезпечуючи продовольством як внутрішній попит, так і низку країн Азії, Африки, Близького Сходу та Європи.

Однією із первинних ланок ефективного розвитку рослинництва є насінництво, яке забезпечує виробництво якісним посівним матеріалом та формує високі врожаї сільськогосподарських культур. Від рівня віддачі економічного потенціалу насінницьких підприємств залежать кінцеві результати ефективності рослинництва в цілому.

Економічний потенціал формується під впливом низки факторів, що обумовлюють його розвиток та впливають на ефективність господарювання. Тому удосконалення теоретико-методологічного базису ідентифікації й оцінки факторів розвитку потенціалу насінницьких підприємств є важливою складовою є актуальним для аграрної економічної науки та практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження проблеми формування економічного потенціалу підприємств та факторів, що чинять на нього вплив, розкрито в працях багатьох науковців, серед яких О. Балахонова, В. Бугай, С. Василішин, М. Дергалюк, В. Занора, П. Круш, О. Маслак, Л. Піддубна, Р. Скалюк, Ю. Ушкаренко, С. Філіппова, Т. Шабатура та ін.

Як зазначають В. Бугай, А. Горбунова та Ю. Ключова основним завданням підприємства є формування потенціалу, нарощування його за рахунок резервів та при цьому слід враховувати, що існують сильні сторони, які виступають потенціалом та слабкі сторони, які є резервом потенціалу [2, с. 30].

Економічний потенціал (як і елементи, що входять до його складу), а також механізм його розвитку, який необхідний для підтримки конкурентоспроможності підприємства, на відміну від сукупного потенціалу підприємства відповідає за дослідження і розвиток підприємства з економічних позицій [1].

Погоджуємось з думкою С. Філіппової та Л. Боденчук, що потенціал підприємства є складною економічною системою, то, бажаючи домогтися максимального ефекту його формування (синергетичного ефекту), необ-

хідно оптимально формувати кожен його структурну складову [11].

Результати аналізу наукових праць дали змогу отримати потужну базу для обґрунтування теоретико-методологічних засад управління економічним потенціалом підприємств. Проте вважаємо, що врахування специфіки насінницьких підприємств як джерела інновацій та запоруки високих врожаїв є нагальними та потребують вирішення в науковому і практичному сенсах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування теоретичних засад ідентифікації факторів формування економічного потенціалу насінницьких підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Економічний потенціал» є багатокладною та багатоконпонентною економічною категорією, яка втілює в себе невід’ємні сутнісно-змістовні атрибути, пов’язані із віддачею ресурсів, здатностей, компетентностей та можливостей господарюючих суб’єктів до ефективного розвитку та зміцнення конкурентних переваг.

Структуризація складових та факторів формування економічного потенціалу є основою системного підходу до управління ним, а також базисом обґрунтування прогнозів і основних показників результативності діяльності насінницьких підприємств в умовах невизначеності та мінливості конкурентного середовища. Водночас механізми управління економічним потенціалом мають базуватися на концепції його розвитку в просторі ризиків, загроз та можливостей зовнішнього та внутрішнього середовища.

Традиційним є поділ факторів функціонування підприємства на фактори зовнішнього та внутрішнього середовища. Разом з тим, на думку деяких вчених [3,7], поруч із макро- та мікрорівнями виокремлювати мезорівень диференціації факторів. При цьому, доцільним також є поділ зовнішніх факторів на контрольовані та неконтрольовані [8], і з погляду впливу невизначеності ми переважно вважаємо найбільш доцільним враховувати неконтрольовану їх частку.

Науковець Ю. В. Ушкаренко пропонує віднести до зовнішніх факторів ті, які підприємство не в силах змінити, а до внутрішніх – стратегію підприємства, принципи організації і ведення бізнесу, організаційні цінності та культуру, моральні якості і амбіції керівників [10, с. 43].

На думку колективу авторів на чолі з О. Маслак, до факторів макросередовища

доцільно віднести настрої інвесторів та кредиторів, політичну ситуацію, соціально-економічне становище, нормативно-законодавчу базу, імідж підприємства, відносини з контрагентами, доступ до імпортно-експортних відносин, інтенсивність глобалізаційних та інтеграційних процесів, світові економічні кризи; до факторів мікросередовища – статут та організаційну структуру підприємства, якість управління, забезпеченість предметами, засобами праці та фінансовими ресурсами, рівень корпоративної культури, здатність персоналу до креативної діяльності, психологічний клімат у колективі, якість виробничого обладнання тощо [7].

Окремі дослідники поруч з чинниками, які створюють позитивний вплив на формування та розвиток економічного потенціалу, виділяють фактори, які мають де стимулюючий вплив. Серед них з погляду внутрішнього середовища можуть бути виокремленими фінансові, маркетингові, кадрові, виробничі, управлінські та інноваційні фактори [9].

С. Філіппова та Л. Боденчук до зовнішніх факторів, що визначають рівень економічного потенціалу підприємства відносять соціальну значимість галузі і державне регулювання, недосконалість нормативно-правової бази, державну податкову політику, імідж галузі, платоспроможність клієнтів, процентну ставку, ступінь ризику; до внутрішніх – різноманітність форм власності і розмірів підприємств, втрати і нераціональне використання ресурсів, наявність висококваліфікованих кадрів, рівень контролю та відповідальності, ступінь зносу основних фондів галузі, фінансовий стан підприємств галузі, рівень конкуренції [11].

Задіяння та раціональне використання економічного потенціалу підприємства створює умови для подальшого розвитку та сталого зростання підприємства, сприяє досягненню поставлених цілей підприємства та стабільному функціонуванню підприємства в умовах виникнення зовнішніх небезпек [6]. Тобто, саме зовнішні небезпеки неминуче трансформують конкурентне середовище та ставлять під загрозу рівень економічної безпеки підприємств.

На основі проведеного аналізу відмітимо, що в сучасних умовах ефективно функціонування підприємства можливе за умови систематичного оцінювання впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Також при виокремленні факторів зовнішнього та внутрішнього середовища варто врахувати

галузеву спрямованість підприємства. Адже саме специфіка підприємства визначає саме ті фактори, які здійснюють найбільший вплив на потенціал підприємства і в подальшому дозволяють не перевантажувати модель збалансованого розвитку економічного потенціалу насінницьких підприємств.

На рис. 1 відображено систему впливу факторів на формування економічного потенціалу насінницьких підприємств, що базується на логічному поділі структури зовнішнього середовища на макро- та мікросередовище та враховує вплив внутрішніх факторів на формування економічного потенціалу насінницьких підприємств.

До зовнішніх факторів належать фактори, які мають потужний вплив на діяльність підприємств та на які саме підприємство не може вплинути. Всі фактори зовнішнього середовища формуються в єдиній площині, що свідчить про їх взаємозв'язок та взаємозалежність, тобто зміна одного фактору може вплинути на інший, що в результаті вплине на формування й розвиток економічного потенціалу.

Під внутрішніми факторами Ю. Ушкаренко розуміє чинники, які здійснюють опосередкований вплив на економічний потенціал і прямо залежать від побудови менеджменту підприємства. Зокрема науковець сюди відносить стратегію підприємства, для реалізації якої формується потенціал, компетентність менеджерів, як ключового суб'єкту від якого залежить виконання плану, принципи організації і ведення бізнесу, якими керуються на підприємстві, моральні цінності та амбіції керівного складу, а також загальноприйняті в рамках підприємства цінності і культура [10].

З погляду М. Дергалюк економічний потенціал формується під впливом великої кількості ендогенних та екзогенних факторів, але найчастіше ці зміни проявляються не миттєво, а з певним часовим лагом, а також ці зрушення можуть проявлятися досить тривалий й невідомий час [4]. У свою чергу В. Занора, Д. Куценко та Н. Одородько вважають, що «як на господарські діяльність підприємства загалом, так і на його потенціал, а також розвиток зокрема негативно, нейтрально та позитивно впливають численні зовнішні та внутрішні умови його функціонування [5]. На думку Т. Шабатури, специфіка формування та реалізації економічного потенціалу підприємства сьогодні визначається характерним впливом бізнес-оточення. Практично завжди саме ця специфіка окреслює

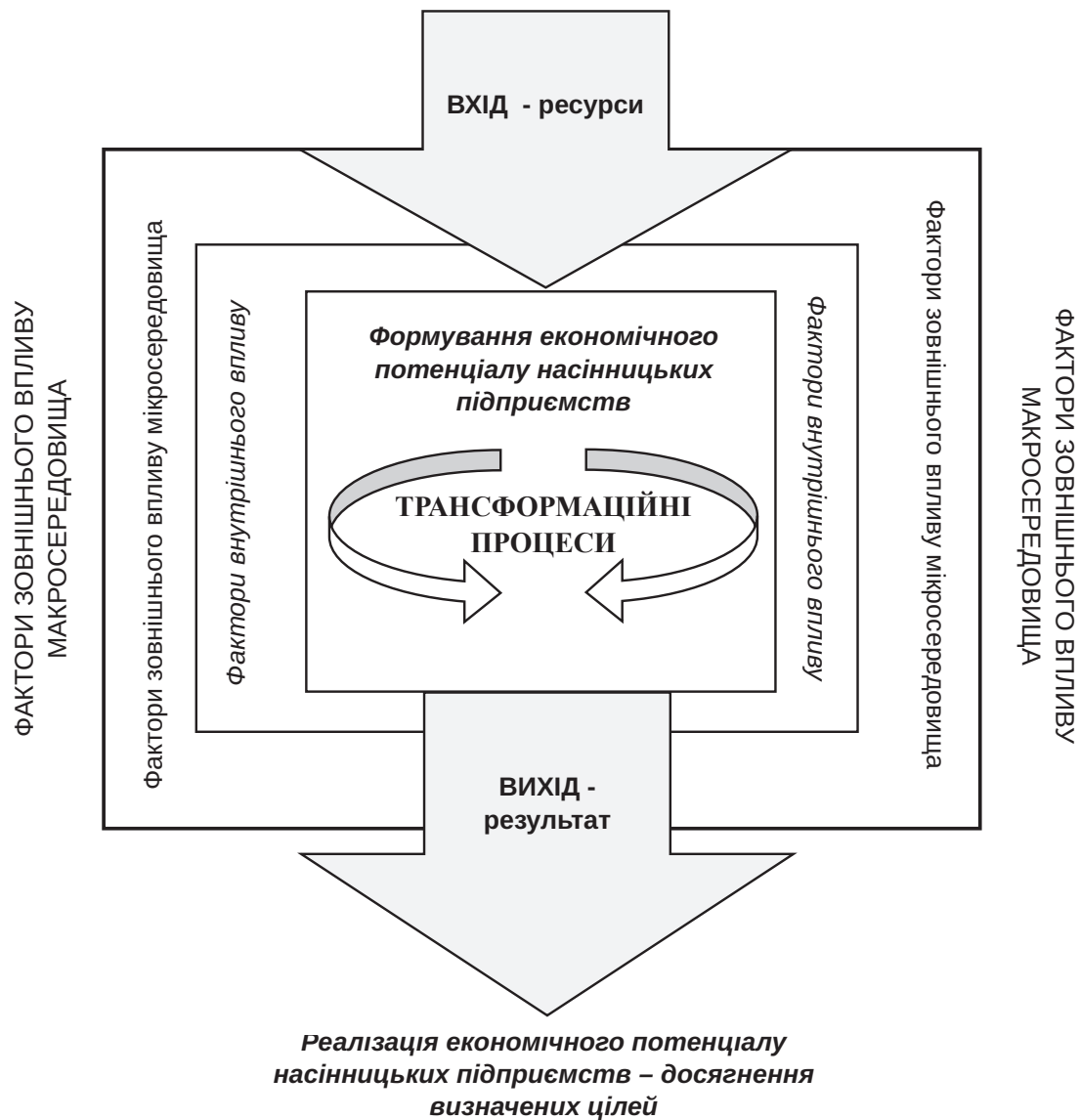

Рис. 1. Система впливу факторів на економічний потенціал насінницьких підприємств

Джерело: авторська розробка

результативність реалізації економічного потенціалу підприємства в довгостроковій перспективі, через що доцільно виокремлювати відповідно до виробничого напрямку ті чинники бізнес-оточення, що спричиняють найбільшу дію на той чи інший елемент структурної моделі економічного потенціалу підприємства [12].

Отже, на економічний потенціал підприємства впливає низка факторів зовнішнього та внутрішнього середовища прямої та опосередкованої дії, які перебувають під впливом інституційного середовища держави і конкурентів, а також ризиків та загроз мінливого конкурентного середовища (рис. 2). При цьому ризики та загрози мінливого конкурент-

ного середовища в умовах невизначеності ми класифікуємо на стратегічну та тактичну групи і пов'язуємо із нагальністю удосконалення механізмів управління економічною безпекою підприємства, що сприятиме максимальній віддачі його економічного потенціалу.

Таким чином, врахування складної природи факторів формування економічного потенціалу з огляду на інституційні впливи мінливого конкурентного середовища насінницьких підприємств та відповідного рівня обліково-інформаційного забезпечення дозволить сформулювати концептуальні підходи до його ефективного розвитку та максимальної віддачі в умовах мінливості та невизначеності умов та зростання конкурентних переваг.

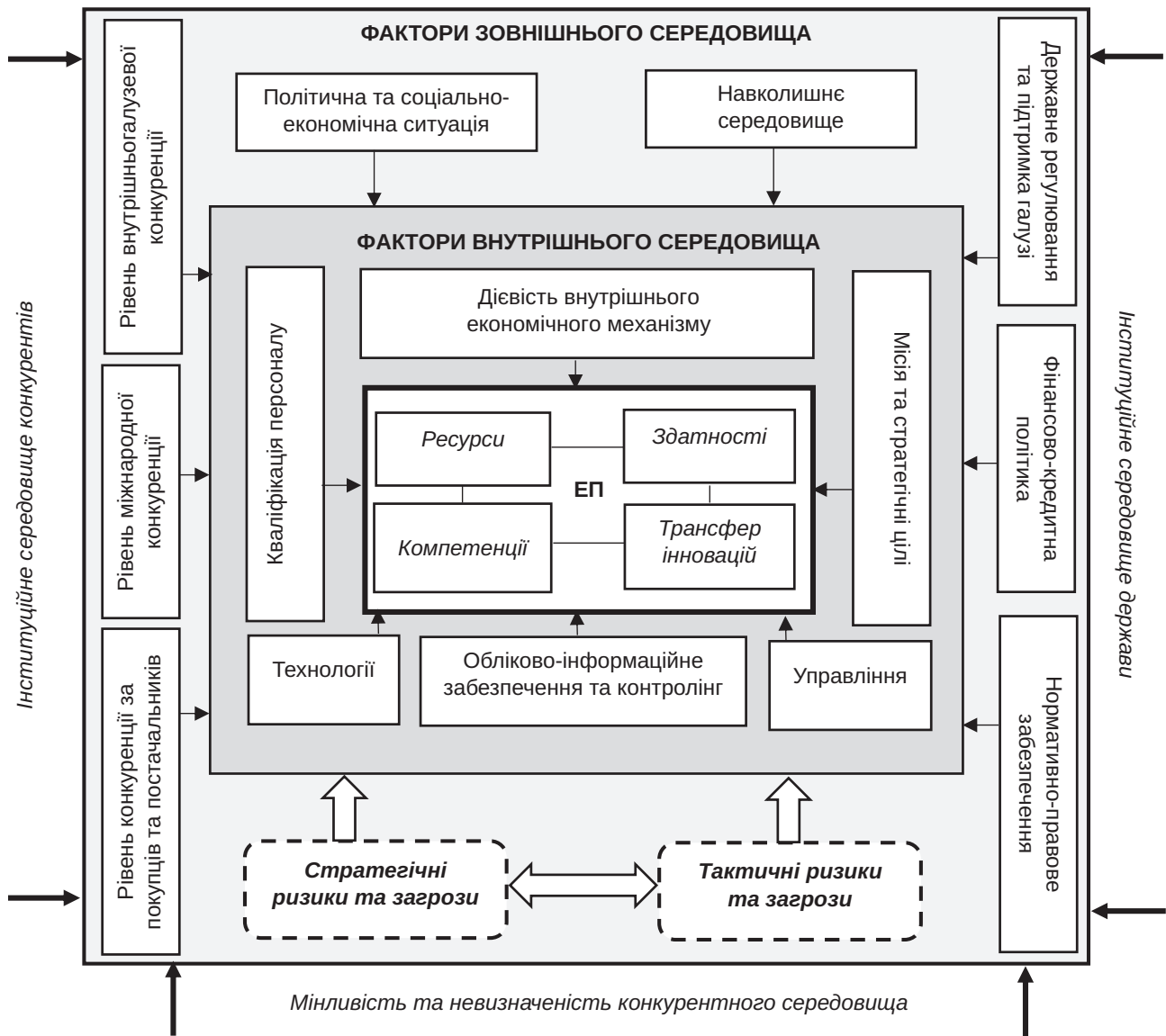

Рис. 2. Диференціація факторів формування економічного потенціалу підприємства в умовах інституційних впливів мінливого конкурентного середовища

*ЕП – економічний потенціал

Джерело: авторська розробка

Висновки. Економічний потенціал – одна із найважливіших категорій економічної науки, яка втілює у собі ресурси, здатності, компетентності, можливості, економічних відносини та управлінських рішення, синергія яких сприяє зміцненню конкурентних позицій насінницьких підприємств та зростанню показників ефективності їх господарювання.

За результатами дослідження поглиблено теоретичні засади диференціації факторів формування економічного потенціалу підприємства з їх поділом на фактори внутрішнього і зовнішнього середовища, які перебувають під впливом інституційного середовища держави,

конкурентів, стратегічних та тактичних ризиків і загроз мінливого конкурентного середовища функціонування насінницьких підприємств.

Вважаємо, що запропонований теоретичний підхід дозволить сформувати потужну базу для подальшого синергетичного ефекту від максимальної взаємодії фінансового, кадрового, інноваційного, виробничого, науково-технологічного, екологічного, інформаційного, маркетингового та управлінського складників економічного потенціалу, які перебувають під впливом різних груп інновацій, характерних для аграрних підприємств насінницького профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балахонова О. В. Узагальнення складових економічного потенціалу підприємства і механізми його розвитку. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2021. Т. 20. Вип. 2 (48). С. 98–115.
2. Бугай В., Горбунова А., Ключева Ю. Теоретичні основи формування потенціалу підприємства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1. С. 27–33.
3. Василюшин С. І. Обліково-аналітичне забезпечення управління аграрними підприємствами в системі ризиків та загроз економічної безпеки : монографія. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 419 с.
4. Дергалюк М. О. Управління економічним потенціалом підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою. *Агросвіт*. 2019. № 7. С. 60–64.
5. Занора В., Куценко Д., Одородько Н. Потенціал як основа розвитку підприємства: понятійно-категоріальний апарат. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 2 (18). С. 40–51. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-2\(18\)-40-51](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-2(18)-40-51) (дата звернення: 25.12.2022).
6. Круш П. В., Дергалюк М. О. Обґрунтування складових економічного потенціалу підприємства як системи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 21. С. 11–14.
7. Маслак О., Безручко О. Особливості оцінювання економічного потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 1. С. 121–127.
8. Піддубна Л. І., Іванієнко К. В. Фактори формування експортного потенціалу промислових підприємств. *Економіка розвитку*. 2015. № 1 (65). С. 104–109.
9. Скалюк Р. В., Вакулова В. О. Забезпечення ефективного формування та розвитку економічного потенціалу підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 1. С. 158–163.
10. Ушкаренко Ю. В. Особливості формування економічного потенціалу підприємств у сучасних умовах. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2017. Вип. 1 (93). С. 38–46.
11. Філіппова С., Боденчук Л. Основи формування економічного потенціалу виробничого підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2012. № 2. С. 131–135. URL: <http://surl.li/eeevf> (дата звернення: 24.12.2022).
12. Шабатура Т. Комплементарність механізмів реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств : наукова монографія. Одеса : ТЕС, 2019. 388 с.

REFERENCES:

1. Balakhonova O. V. (2021) Uzagalnennja skladovykh ekonomichnogho potencialu pidpryemstva i mekhanizmy jogho rozvytku [Generalization of the components of economical potential enterprise and mechanism development in it sphere]. *Rynkova ekonomika: suchasna teorija i praktyka upravlinnja*, vol. 20, no. 2, pp. 98–115.
2. Bughaj V., Ghorbunova A., Kljujeva Ju. (2011) Teoretychni osnovy formuvannja potencialu pidpryemstva [Theoretical foundations of enterprise potential formation]. *Visnyk Zaporizkoghho nacionaljnogho universytetu*, no. 1, pp. 27–33.
3. Vasylyshyn S. I. (2020) Oblikovo-analitychne zabezpechennja upravlinnja aghrarnymy pidpryjemstvamy v systemi ryzykiv ta zagroz ekonomichnoji bezpeky [Accounting and analytical management of agricultural enterprises in the system of risks and threats to economic security]. monohrafiya [a monograph]. Kharkiv: Drukarnja Madryd, 419 p. (in Ukrainian)
4. Derghaljuk M. O. (2019) Upravlinnja ekonomichnym potencialom pidpryemstv torghivli siljskoghospodarskoju tekhnikoju [Management of economic potential of agricultural trade enterprises]. *Aghrosvit*, no. 7, pp. 60–64.
5. Zanora V., Kucenko D., Odorodjko N. (2019) Potencial jak osnova rozvytku pidpryemstva: ponjatijno-kategorialnjnyj aparat [Potential as a basis for the enterprises development: concept-category apparatus]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnja*, no. 2 (18), pp. 40–51.
6. Krush P. V., Derghaljuk M. O. (2018) Obghruntuvannja skladovykh ekonomichnogho potencialu pidpryemstva jak systemy [Grounds for the complex economic potential of the enterprise as a system]. *Investyciji: praktyka ta dosvid*, no. 21, p. 11–14.
7. Maslak O., Bezruchko O. (2013) Osoblyvosti ocinjuvannja ekonomichnogho potencialu pidpryemstva v umovakh cyklichnykh kolyvanj [Peculiarities of assessing the economic potential of an enterprise in conditions of cyclical fluctuations]. *Visnyk socialjno-ekonomichnykh doslidzhenj*, vol. 1, pp. 121–127.
8. Pidubna L. I., Ivanijenko K.V. (2015) Faktory formuvannja eksportnogho potencialu promyslovykh pidpryemstv [Factors related to establishing the export potential of industrial enterprises]. *Ekonomika rozvytku*, no. 1 (65), pp. 104–109.

9. Skaljuk R. V., Vakulova V. O. (2017) Zabezpechennja efektyvnogho formuvannja ta rozvytku ekonomichnogho potencialu pidpryjemstva [Ensuring effective formation and development of the economic potential of enterprise]. *Visnyk Khmeljnyckogho nacionaljnogho universytetu*, no. 1, pp. 158–163.
10. Ushkarenko Ju. V. (2017) Osoblyvosti formuvannja ekonomichnogho potencialu pidpryjemstv u suchasnykh umovakh [Features of the formation of the economic potential of enterprises in modern conditions]. *Visnyk aghrarnoji nauky Prychornomor`ja*, vol. 1 (93), pp. 38–46.
11. Filyppova S., Bodenchuk L. (2012) Osnovy formuvannja ekonomichnogho potencialu vyrobnychogho pidpryjemstva [Fundamentals of the formation of the economic potential of a manufacturing enterprise]. *Naukovyj visnyk Uzhgorodskogho universytetu*, no. 2, pp. 131–135.
12. Shabaturova T. Komplementarnistj mekhanizmiv realizaciji ekonomichnogho potencialu aghroprodovoljnykh pidpryjemstv [Complementarity of mechanisms for realizing the economic potential of agro-food enterprises]. monohrafiya [a monograph]. Odesa: TES, 388 p. (in Ukrainian)